

MÜZEKKİ'n-NÜFÜS

meşâyih ve meşâyih sözüne itibar edilmediğini, beylerin zalim, kadıların rüşvetçi ve müderrislerin fâsik olduğunu, vâzlelerin dünya için vaaz edip akçe biriktirdiklerini söyler ve *Müzekki'n-nüfûs*'u halk doğru yola sevk etmek amacıyla ve halk tarafından anlaşılması için bilhassa Türkçe olarak kaleme aldığını belirtir.

852 (1448) yılında telif edilen eser iki ana bölümden meydana gelir. Birinci bölümde dünya sevgisiyle bu sevginin fayda ve zararları, nefis-i emmârenin özellikleri, ölüm, kıyamet, büyük günahlar, tevekkül gibi konular ele alınmakta, ikinci bölümde nefis-i emmârenin terbiye edilmesi, tasavvuf âdâb ve erkânı ve iyi bir müslüman olmanın şartlarını anlatmaktadır. Eseri, "Bütün hayırların başı Allah'tan korkmak ve bütün şerhlerin başı korkusuz olmaktır" şeklinde özetlediği prensipten hareketle kaleme alan müellif genel anlamda insan meselesi ve eşref-i mahlûkât olarak yaratılan insanın eğitimi üzerinde durur. Yaratılış itibarıyla her türlü kötülüğü yapmaya müsait olan insanın çalışıp çabaladığı, gayret gösterdiği takdirde nefisini kötülüklerden arındırabileceğini ve akli sayesinde hayvanlık derekesinden insanlık derekesine yükselebileceğini söyler.

Sanat endişesinden uzak, müridlere doğrudan doğruya tasavvufi-ahlâkî hakikatleri anlatma gayesini taşıyan *Müzekki'n-nüfûs*, geniş halk tabakasının kolayca anlayabileceği şekilde sade bir Türkçe ile yazılmış ve tasavvufun halk arasında yayılmasında önemli hizmet görmüştür. Müellifin Osmanlı döneminde Anadolu'da kurulan ilk tarikatlardan biri olan Eşrefiyye'nin pîri olması dolayısıyla kitabın Türk tasavvuf ve düşünce tarihinde ayrı bir yeri vardır. Yeni sayılabilecek herhangi bir görüşe yer verilmemekle beraber tasavvufun temel konularıyla tarikat terbiyesinin esaslarını başarılı bir üslûpla özetleyen *Müzekki'n-nüfûs*, yazıldığı devirden itibaren *Muhammediyye* ve *Envârü'l-âşikin* gibi geniş halk toplulukları tarafından benimsenmiş, daha sonraki devirlerde kaleme alınan bu tür eserlere örnek teşkil etmiştir.

Kütüphanelerde birçok yazma nüshası bulunan eser (en önemlileri için bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2070; İÜ Ktp., TY, nr. 6300, 6387; Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3642) eski harflerle birçok defa basılmış (İstanbul 1269, 1281, 1301, 1302; ayrıca bk. Özege, IV, 1286-1287), Latin harfleriyle de çeşitli baskıları yapılmış (İstanbul 1955, 1966, 1969, 1976), ancak ilmi neşri henüz gerçekleştirilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eşrefoğlu Rûmî, *Eşrefoğlu Divanı* (nşr. Âsaf Hâlet Çelebi), İstanbul 1944, s. 50-53; Abdullah Veliyyüddin Bursevî, *Menâkıb-ı Eşrefzâde*, İÜ Ktp., TY, nr. 270, vr. 9^e; Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul 1933, II, 264; Mehmed Ali Aynî, *Türk Ahlâkçıları*, İstanbul 1939, s. 58-76; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul 1945, III, 1368; Sabri F. Ülgener, *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri*, İstanbul 1951, s. 60, 74, 108; Özege, *Katalog*, IV, 1286-1287; Nihat Dalgın, *Eşrefoğlu Rûmî ve Müzekki'n-nüfûs'unda Bulunan Merfû Hadislerin Tahrici* (yüksek lisans tezi, 1990), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1992, s. 102; a.m.f., "Eşrefiyye", *DA*, XI, 479; Mehmed Halid [Bayrı], "Eşrefoğlu", *Dergâh*, sy. 2, İstanbul 1337, s. 28; Kasım Kufralı, "Eşrefiyye", *İA*, IV, 397; Abdullah Uçman, "Müzekki'n-nüfûs", *TDEA*, VI, 489-490.

ABDULLAH UÇMAN

MÜZENİ

(المزنى)

Ebû İbrâhîm İsmâil b. Yahyâ
b. İsmâil el-Müzenî el-Mısıri
(ö. 264/878)

İmam Şâfiî'nin önde gelen
talebesi, müctehid.

175'te (791) doğdu. Yemen'de yaşayan Müzeyne kabilesine mensuptur. Önceleri İmam Mâlik'in önde gelen talebesi Asbağ b. Ferec'den öğrenim gördü (Zehebî, *Tezkiretül'l-huffâz*, II, 458). Şâfiî'nin 200 (816) yılı civarında Mısır'a geliştinden vefatına kadar geçen dört yıl boyunca en yakın talebeleri arasında yer aldı. Şâfiî'den sonra onun son dönemine ait fikhî görüşlerini (cedîd) sonraki nesillere aktarma faaliyetini sürdürdü. Arkadaşı Büveytî'nin ardından tedris halkasının başına geçerek mezhebin yaşayan en büyük temsilcisi haline geldi. el-Câmiu'l-atîk'te (Amr b. Âs Camii) verdiği derslerle başta Mısırlılar olmak üzere Horasan, Irak, Şam ve Endülüs bölgesinden gelen pek çok âlimin yetişmesinde ve bu yolla mezhebin geniş kitlelere yayılmasında önemli rol oynadı. Müzenî İmam Şâfiî, Nuaym b. Hammâd ve Ali b. Ma'bed b. Şeddâd'dan hadis rivayet etti. Kendisinden İbn Huzeyme, Tahâvî, Zekerîyyâ b. Yahyâ es-Sâcî, İbn Cevsâ, Ebû Avâne el-İsferâyîni, İbn Ebû Hâtîm er-Râzî, İbn Ziyâd en-Nisâbüri, Ebû'l-Fevâris İbnü's-Sâbüni, İbnü'l-Cârûd, Ebû Nuaym el-Cürcânî rivayette bulundu. İbn Ebû Hâtîm onun sadük, Ebû Saïd İbn Yûnus ve İbnü'l-Cevzî sika olduğunu ifade etmişlerdir. 24 Rebîülevvel yahut 24 Ramazan 264'te (4 Aralık 877 veya 30 Mayıs 878) Kahire'de vefat

etti ve Karâfetüssügrâ'da bulunan İmam Şâfiî'nin türbesi yakınına defnedildi. Kabri önemli ziyaretgâhlardan biri haline gelmiştir.

Ebû Abdullah İbn Abdülhakem ile birlikte Mısır'ın önde gelen iki büyük âliminden biri kabul edilen Müzenî'nin en etkin olduğu alan fıkıhtır. Ondan İbn Huzeyme, Yûsuf b. Abdü'lâ, Muhammed b. Nasr el-Mervezî, Ebû'l-Kâsım Osman b. Saïd el-Enmâtî, İbn Ukayl el-Firyâbî, Abdân el-Mervezî, İshak b. Mûsâ el-İsferâyîni, İbn Allûye er-Rezzâz, Eslem b. Abdülâziz, Beyyânî, Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, İbnü'l-Harrâz el-Kurtubî gibi pek çok âlim fıkıh tahsil etmiştir. Mezhebin özellikle Mısır'da güçlenmesindeki rolü büyük olmuş, burada Mâlikîler'in üstünlüğü söz konusu iken vali Ahmed b. Tolun'un huzurunda yapılan bir tartışmada söyledikleri onun hoşuna gidince kendisine yakınlık duymuş ve Şâfiîler'i Mâlikîler'den üstün konuma getirmiştir.

Şâfiî'nin Mısır sonrası eserleriyle çok fazla alâkalı olduğu anlaşılan Müzenî, *er-Risâle*'yi bizzat Şâfiî'den seksen defa, kendi başına ise elli yılda 500 defa okuduğunu ve her defasında yeni bir açılım kazandığını belirtmiştir. Ancak Şâfiî'nin Bağdat'ta yazdığı kadim mezhep anlayışını yansıtan kitaplarıyla bu kadar ilgilendiği söylenemez (Ebû Âsım el-Abbâdî, s. 24). Şâfiî'den doğrudan duymadığı bazı konularda sût kardeşi Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin eserinden yararlanmıştı. Hanefî kitaplarını da sürekli incelediği ve bunu gören yeğeni Tahâvî'nin bu sebeple Hanefî mezhebine geçtiği rivayet edilir (Ebû Ya'lâ el-Halîlî, I, 429, 431).

Hakkında İmam Şâfiî'nin "mezhebimin destekçisi" ve, "Şeytanla tartışsa onu yener" dediği, onun en yakın talebelerinden ve mezhebin önde gelen imamlarından olan Müzenî kaynaklarda Şâfiî'nin usulünü, fetvalarını en iyi bilen ve mezhebi müdafaa için tartışmalara katılan kişi olarak tanıtılmakta ve Şâfiî'nin öğrencilerinden hiç kimsenin kendisini Müzenî'den üstün görmediği ifade edilmektedir. Bununla birlikte daha sonraki nesilden Ebû'l-Abbâs İbn Süreyc'in Müzenî dahil Şâfiî'nin bütün talebelerinden üstün kabul edildiği belirtilmektedir (Şîrâzî, s. 109). Şâfiîler, Müzenî ve Rebî' b. Süleyman el-Murâdî'nin İmam Şâfiî'den yaptıkları nakilleri diğer râvilerin nakillerine tercih etmişlerdir (Hattâbî, I, 4-5). Fıkıh bilgisi ve Şâfiî'nin ictihad manlığına nüfuz bakımından üstünlüğü tartışmasız kabul edildiğinden bazı âlimler ta-

rafından Müzenî'nin nakilleri diğerlerinden üstün sayılsa da (Muvaffakuddin b. Osman, s. 506) mezhep içinde umumiyetle, Şâfiî'nin lafızlarını olduğu gibi aktaran Rebi' b. Süleyman el-Murâdî'nin rivayeti, kendi yorumlarını katarak bunları nakleden Müzenî'nin rivayetine tercih edilmiştir (Sübkî, II, 109, 132-133). Müzenî, önce Şâfiî'nin görüşlerini ve onun görüşlerinden hareketle ortaya koyduğu tahrirleri içeren eserler yazmış (muhtemelen Nevevî bu sebeple Müzenî'nin bazı çalışmalarını Şâfiî'nin eserleri arasında saymıştır; *el-Mecmû'*, I, 11), ancak daha sonra müstakil bir mezhep sahibi gibi hareket ederek kendi görüşlerini içeren ve birçok yerde Şâfiî'ye açıkça muhalefet ettiği *Nihâyetü'l-İhtisâr* adlı bir kitap kaleme almıştır. İbn Süreyc, *et-Takrib beyne'l-Müzenî ve's-Şâfiî*'i ve öğrencisi Ebû İshak el-Mervezî *et-Tavassu' beyne's-Şâfiî ve'l-Müzenî* adlı eserlerinde (Kâtib Çelebi bu eseri yanlışlıkla İbn Süreyc'in bir başka öğrencisi İbnü'l-Kâs et-Taberî'ye nisbet etmiştir; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1636; krş. İbn Kâdî Şühbe, I, 106) Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'da Şâfiî'ye yönelttiği itirazları ele alıp bir kısmını desteklemiş, bir kısmına da karşı çıkmışlardır.

Müzenî'nin hem bir mezhep müntesibi hem de müstakil bir müctehid gibi hareket etmesi, dolayısıyla mezheple bağdaşmayan görüşleri ve mezhebe muhalif birçok tercihi bulunması dolayısıyla mezheple bağlantısı sorgulanmış ve icthad düzeyi tartışılmıştır (Bedreddin ez-Zerkeşî, VI, 212). Şirâzî onu İmam Şâfiî'nin talebeliği arasında müctehid olarak niteler ve *el-Mühezzeb*'de aykırı görüşlerini mezhep görüşü (vücûh) diye yazıp delillerini ve cevaplarını kaydeder. İmâmü'l-Haremeyn ve Sübkî ise Müzenî'nin müstakil bir mezhep sahibi olduğunu ileri sürerek İmam Şâfiî'nin usulüne dayalı olarak tahrir edilme-yen aykırı görüşlerini (teferrüdât) mezhep görüşü kabul etmezler. Şâfiî'nin usulüne uyararak yapılan tahrirler mezhepten sayılacaksa Şâfiî'nin usulünü kabul etmesi ve mezhep içinde haiz olduğu yüksek konumu dolayısıyla tahrir yapmaya en lâyık olan da Müzenî'dir. Bu arada İmâmü'l-Haremeyn'in, başta söylediğinden farklı olarak Müzenî'nin her bir tercihinin tahrir olduğunu, Şâfiî'nin usulüne muhalefet etmediğini, bu bakımdan onun Ebû Hanîfe'nin usulüne pek çok yerde muhalefet eden talebeliği Ebû Yûsuf ve Muhammed gibi sayılmadığını ileri sürdüğü, Şehristânî'nin ise Müzenî'nin Şâfiî'nin icthadına herhangi bir icthad eklediğini söylediği

kaydedilir (bu tartışma hakkında bk. Nevevî, *Tehzib*, II, 285; *el-Mecmû'*, I, 72; Sübkî, II, 102-104, 131; İsnevî, II, 34-35; İbn Kâdî Şühbe, I, 58-59). Şâfiî ile ilişkisi ve mezhep birikimine verdiği değer dikkate alındığında onu mezhep içi bir fakih şeklinde değerlendirmek mümkünse de yaşadığı dönemde mezhebin teşekkülünü henüz tamamlamadığı ve kendisi de mezhebe bağlılık (taklid) fikrine karşı bir tavır içinde olduğundan onun sıkı biçimde Şâfiî mezhebine bağlı bir fakih olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Sübkî'nin de belirttiği gibi Müzenî, mezheple irtibatı bakımından ne Muhammedler gibi (İbn Cerîr et-Taberî, İbn Huzeyme, Muhammed b. Nasr el-Mervezî ve İbnü'l-Münzir en-Nisâbûrî) mezhepten tamamen ayrılmıştı ne de Iraklı ve Horasanlı Şâfiîler gibi mezhebe tamamen bağlıydı.

Usul-i fıkıh kavramlarının oluşumunda ve temellendirilmesinde Müzenî'nin önemli katkıları bulunduğu ve bazı orijinal fikirleri ileri sürdüğü görülmektedir. Dönemin en tartışmalı konularının başında gelen kıyas, icthad, taklid ve ihtilâf meseleleri hakkındaki düşünceleri bu açıdan oldukça önemlidir. Bu hususlarla ilgili görüşlerine bazı klasik usul kaynaklarında, özellikle Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Fakih ve'l-mütefa-kih* İbn Abdülberri'nin *Câmi'u beyânî'l-ilm*, ve Zerkeşî'nin *el-Bahrü'l-muhtâşir*'inde geniş yer verilmiştir (bk. bibl.). Zâhirî mezhebinin kurucusu Dâvûd ez-Zâhirî ile kıyasın meşruiyeti konusunda tartışmalara girmiş ve onun kıyas karşıtı görüşlerini eleştirmek için *Kitâbü'İşbâti'l-kıyâs* adıyla bir eser yazmış, Dâvûd ez-Zâhirî de ona cevap vermek üzere uzunca bir risâle kaleme alarak kendisini ağır bir dille tenkit etmiştir (Sübkî bu risâlenin kendisinde bulunduğunu kaydetmektedir; *Tabakât*, II, 290). Taklid karşıtı görüşleriyle dikkat çeken Müzenî bu konuda *Fesâdü't-taklid* adıyla müstakil bir eser kaleme aldığı gibi (Bedreddin ez-Zerkeşî, VI, 281-282) *el-Muhtaşar* adlı eserinin daha ilk cümlesinde Şâfiî'nin kendisini ve başkalarını taklit etmeyi yasakladığını kaydetmektedir. Ancak Zerkeşî, Şâfiî'nin bu sözlerinin sadece müctehidle ilgili olduğunu, bu mertebeye ulaşamayanlarla alâkalı bulunmadığını söylemektedir (a.g.e., VI, 280). Müzenî, *Fesâdü't-taklid*'de ihtilâflı konularda nasıl bir yol izlenmesi gerektiği hususunda oldukça orijinal bir yöntem önerir. Buna göre devlet başkanı, devrin önde gelen âlimlerini toplayıp meseleleri şûra yöntemiyle halletmeleri için görüşlerini özgürce açıklayabilecekleri huzurlu bir ortam ha-

zırlamal, bu mümkün olmadığında içlerinden fetva konusunda devlet başkanının yerini tutan âlim ulemâyı toplayarak bu yolu takip etmeli, onlara ulaşamadığı durumlarda da önceki ve sonraki âlimlerin eserleri incelenip bir çözüme varılmalıdır (a.g.e., VI, 232-233).

Hadis ilminde ve özellikle sened bilgisinde derin vukufu bulunmadığını kendisinin de kabul ettiği, ancak hadislerin anlamları üzerinde yorum yapmada kendini yetkin gördüğü rivayet edilmektedir (Şirâzî, s. 106). Zehebî'nin bir ifadesinden onun hadis bilmediği izlenimi edinilmekle birlikte (İbn Kâdî Şühbe, I, 65) Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'da rivayet ettiği hadis sayısı küçümsenemeyecek derecededir. Ayrıca İmam Şâfiî'nin *es-Sünenü's-şâgîr*'ini (Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr, I, 123) ve yine ondan *es-Sünen* (*Sünenü'l-İmâmî's-Şâfiî*, Kahire 1315/1897; nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, *es-Sünenü'l-me'sûre*, Beyrut 1986) adlı eserini rivayet etmiştir. Tahâvî de bu son eseri 252 (866) yılında ondan rivayet etmiştir. Tahâvî ayrıca *Müşkilü'l-âşâr* adlı kitabında Müzenî tarikiyle Şâfiî'den elli civarında hadis nakletmektedir. Biyografisine yer veren bazı kaynaklarda da Müzenî'nin rivayet ettiği hadislere örnekler verilmektedir.

Gençlik yıllarında kelâm konularıyla ilgilenip kelâm tartışmalarına katılmış olan Müzenî, İmam Şâfiî Mısır'a geldiğinde ona kelâmî bir mesele sormuş, o da bu ilmin tehlikesine dikkat çekerek fıkıh tahsil etmesini önerince tamamen fıkıha yönelmiştir. Bir rivayete göre Müzenî, Mu'tezile'nin halku'l-Kur'ân anlayışını devlet gücüyle kabul ettirmeye çalıştığı mihne hadisesi sırasında arkadaşı Büveytî'yi idareye ihbar edenler arasında yer almıştır (Sübkî, II, 164). İbn Abdülberri'nin kaydettiğine göre ise düşmanları ve kendisini çekemeyenler ona iftira atmışlar, bunun üzerine pek çok Mısırlı onu terk edip etrafında on kadar öğrencisi kalmışsa da bir süre sonra bunun asılsız olduğu anlaşılmış ve ders halkasına olan ilgi daha da artmıştır (*el-İntikâ*, s. 110-111). Müzenî'nin böyle bir iftiraya mâruz kaldığını 'Akıde risâlesinde anlatılanlar da desteklemektedir (aş. bk.). Ayrıca onun halku'l-Kur'ân anlayışını savunanları tekfir ettiği (Ebû Âsım el-Abbâdî, s. 8, 87) ve mihne olayı sırasında gösterdiği mukavemetten dolayı Ahmed b. Hanbelî takdir ettiği rivayet edilmektedir (Sübkî, II, 27; ayrıca bk. Ebû Ya'lâ el-Halîlî, I, 431; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, I, 466-467; II, 352-354).

MÜZENİ

Eserleri. 1. *el-Muhtaşar (el-İhtişâr)*. İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eseriyle birlikte Şâfiî mezhebinin temel kaynakları arasında yer alan ve ders kitabı olarak okutulan bu eser Şâfiî'nin öğrencileri tarafından onun mezhebine dair yazılan ilk kitaptır. Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *ez-Zâhir fi ğaribi elfâzi's-Şâfiî* adlı eserinin mukaddimesinde *el-Câmi'* ismiyle andığı bu çalışmada İmam Şâfiî'nin kitaplarında mevcut çok sayıdaki fikhî meseleyle ilgili görüşleri kısaltılarak derlenmiştir. Müzenî'den nakledildiğine göre eserin telifi yirmi yıl sürmüştür, bu müddet içerisinde üç (veya sekiz) defa yazılıp değişiklikler yapılmıştır (Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, II, 349; Nevevî, *el-Mecmû'*, I, 108). Müzenî eserini hazırlamadan önce Şâfiî'nin kitaplarından hareketle *el-Câmi'ü'l-kebir* adıyla muhtasar bir kitap meydana getirmişti. Daha sonra bu kitabı hacimli bulduğu için kısaltarak *el-Muhtaşar*'ı oluşturmuş ve bunu da hacimli bulduğundan daha az mesele içeren bir kitap kaleme almıştır (Merverrûzî, I, 110-111). *el-Muhtaşar*'ın günümüze kadar gelen ve 300 varak olduğu kaydedilen nüshası *el-Muhtaşarü's-şâğîr*, 1000 varak olduğu söylenen diğer nüshası ise *el-Muhtaşarü'l-kebir* diye bilinir. Küçük nüshanın daha İbnü'n-Nedîm zamanında başvuru kaynağı haline gelmesi (*el-Fihrist*, s. 266; krş. Ahmed b. Hüseyin el-Beyhâkî, II, 344) ve yapılan şerhlerinin de bu nüshaya dayanması sebebiyle Wilhelm Heffening ve Carl Brockelmann'ın günümüze *el-Muhtaşarü'l-kebir*'in ulaştığını söylemeleri doğru değildir (Sezgin, I/3, s. 194-195). Nüshalar arasındaki farklılıklar rivayetlerdeki ihtilâflardan kaynaklanmaktadır. Müzenî *el-Muhtaşar*'da kendi görüşlerini de kaydetmiş, ayrıca Şâfiî'nin usulüne dayalı olarak yaptığı tahrirleri eklemiş, pek çok yerde imamın görüşünü zikrettikten sonra çeşitli değerlendirmeler ve onun farklı görüşleri arasında tercihler yapmıştır. Nitekim Şâfiî'nin eserlerinde müstakil şekilde bulunmadığı halde *el-Muhtaşar*'da yer alan ferâiz bölümünün Şâfiî'den bizzat duydukları, *er-Risâle*'den yapılan derlemeler ve Şâfiî'nin mezhebine uygun olarak yaptığı tahrirlerden oluştuğunu ve Şâfiî'nin ferâize dair görüşlerinin Zeyd b. Sâbit'in görüşleriyle aynı olması dolayısıyla burada Zeyd'in görüşlerini kaydettiğini belirtir (*el-Muhtaşar*, s. 138; Bedreddin ez-Zerkeşî, VI, 63). *el-Ümm*'ü derleyen Sirâcuddin el-Bulkinî orada olmayan sehiv secdesiyle ilgili bölümü de Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'ından naklettiğini belirtmektedir (*el-Üm*, I, 130-

132; krş. *el-Muhtaşar*, s. 17). Beyhâkî, Müzenî'nin Şâfiî'ye yaptığı itirazların eksik ve ya kusurlu nakilden kaynaklandığını ve konuların sıralanmasında Şâfiî'nin güzel tertibinin terk edildiğini belirtmekle beraber İslâm tarihinde yazılan eserler içinde *el-Muhtaşar*'dan daha verimli bir kitap bilmediğini kaydetmektedir (*Menâkıbü's-Şâfiî*, II, 347-348). İbn Süreyc ve Ebû Zeyd el-Mervezî gibi mezhebin önde gelen âlimleri tarafından övgüyle anılan bu çalışma Şâfiî sonrası dönemde fûrû alanında merkezî bir yer işgal etmiş, mezhebin fikhına dair telif edilen kitapların temelini oluşturmuş, âlimler onun ifadelerini tefsir ve şerhetmişler, yazdıkları eserlerde (Hanefîler'den Tahâvî de *el-Muhtaşar* adlı eserinde) konuların düzeninde onun tertibini esas almışlardır. Muahhar dönemlerde bile mezhep mensupları arasında en yaygın kullanılan beş müracaat kitabından biri olmayı sürdürmüştür (diğerleri *el-Mühezzeb*, et-Tenbih, *el-Vasîf* ve *el-Veciz*; bk. Nevevî, *Tehzîb*, I, 3). Genç kızların çeyizine *Muhtaşarü'l-Müzenî*'nin bir nüshasının konulduğuna dair ifadeler bu eserin ne derece yaygın hale geldiğini göstermektedir. III. (IX.) yüzyılın ikinci yarısında Ebû Zür'a el-Kâdî, halkın çoğunluğu Evzâî mezhebinden olan Dimâşk'ta Şâfiî mezhebini teşvik için *el-Muhtaşar*'ı ezberleyene 100 dinar vereceğini ilân etmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, s. 387). Müzenî'nin eserine hamdele ile başlamaması tenkit konusu yapılmış, bu tenkide sonraki birçok Şâfiî âlimi cevap vermiştir. Ayrıca İbn Süreyc'in hocası Ebû'l-Hasan el-Münzirî'nin yazdığı *el-Muhtaşar*'ın bu kitaptan daha iyi olduğu da söylenmiştir (İsnevî, I, 85-86). Şâfiî âlimleri tarafından üzerine şerh, ihtisar, ta'lik türü pek çok çalışma yapılan, ihtiva ettiği görüşler çerçevesinde yeni meselelere çözümler üretilen ve diğer kanallardan gelen bilgilerle çatıştığında uzlaştırılmaya çalışılan Müzenî'nin eserinin çeşitli baskıları gerçekleştirilmiştir (nşr. Muhammed b. Muhammed el-Belbîsî, Bulak 1321, İmam Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eserinin ilk üç cildinin kenarında; Kahire 1961, 1963; nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut 1393/1973; nşr. Muhammed Abdülkâdir Şâhin, Beyrut 1419/1998).

Günümüze Ulaşan Şerhleri. 1. Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir** (nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, I-XIX, Beyrut 1414/1994; I-XXIV, Beyrut 1414/1994). 2. Kadî Ebû't-Tayyib et-Taberî, *et-Ta'likâtü'l-kübrâ fi'l-fürû'* (TSMK, III, Ahmed, nr. 850, 858; diğer nüshaları için

bk. Sezgin, I/3, s. 195-196). 3. Ebû Ali el-Merverrûzî, *et-Ta'lika (et-Ta'liku'l-kebir)* (I-II, nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Mekke, ts. [1416/1995]). Bu neşir günümüze kadar bütün olarak geldiği bilinmeyen eserin ilim, taklid ve icmâ konularını ele alan giriş bölümüyle tahâret ve kısmen namaz bahislerini kapsamaktadır. 4. Şemseddin İbn Adlân el-Kinânî, *Şerhu'l-Muhtaşar* (uzun bir şerh olup tamamlanmamıştır; yazma nüshası için bk. a.g.e., I/3, s. 196).

el-Muhtaşar'ın kaynaklarda zikredilmekle birlikte günümüze kadar geldiği tesbit edilemeyen şerhleri arasında şunlar anılabilir: Ebû İshak el-Mervezî (yaklaşık sekiz cilt [seksen cüz] olduğu kaydedilir). Ebû'l-Abbâs İbn Süreyc, Ebû Nasr Ahmed b. Ali b. Tâhir el-Cevbekî en-Nesevî, İbn Ebû Hüreyre (*et-Ta'liku'l-kebir* ve *et-Ta'liku's-şâğîr* adıyla iki şerh kaleme aldığı ve bu şerhlerden birine Ebû Ali et-Taberî'nin ta'lik yazdığı belirtilir), Ebû Ali Hüseyin b. Kâsım et-Taberî (*el-İfşâh*), Ebû'l-Hüseyin et-Tabesî (1000 cüz olduğu söylenmektedir), Ebû Hâmid el-Merverrûzî, Ebû Bekir İbnü'd-Dekkâk el-Bağdâdî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî (*et-Ta'lik* adını taşıyan bu şerhin elli cilt olduğu kaydedilmektedir), Ebû'l-Hasan İbn Sürâka, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Mervezî el-Mes'ûdî, Ebû Ali es-Sincî (büyük bir şerh olup ilk defa bu eserde Horasan ve Irak tariklerinin cemedildiği, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin bu esere "el-mezhebü'l-kebir" dediği nakledilir), Ebû Hâtîm Mahmûd b. Hasan el-Kazvîni et-Taberî (*el-Keşf fi şerhi Muhtaşari'l-Müzenî*), Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî (*eş-Şâfi fi şerhi Muhtaşari'l-Müzenî* adlı bu şerhte İmam Şâfiî'nin görüşleri yanında öğrencilerinin mezhepteki vecihleri ve diğer fukahânın görüşleri delilleriyle birlikte ele alınmıştır), Ebû'l-Fazl Abdülcebbâr b. Abdülganî el-Ensârî el-Harestânî, Ebû Bekir İbn Dâvûd el-Mervezî es-Saydelânî (Sübkî, Horasanlı Şâfiîler'ce *Tarikatü's-Saydelânî* diye isimlendirilen şerhin bazı bölümlerini gördüğünü belirtmektedir; bazı iktibaslar için bk. Bedreddin ez-Zerkeşî, II, 255; III, 342, 369; IV, 377), Kâdî Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Cürî (*el-Mürşid* adlı şerhin on cilt olduğu ve İbnü'r-Rif'a ve Takıyyüddin es-Sübkî'nin bu eserden çokça nakilde bulunduğu kaydedilmektedir), Ebû'l-Fütüh Ali b. İsbâ, İbnü'l-Kattân es-Semennûdî (*el-Meşrebü'l-henî fi şerhi Muhtaşari'l-Müzenî*), Yahyâ b. Muhammed el-Münâvî ("Şifâtü's-şalât" a kadar yapılan şerhin altı cilt olduğu

belirtilmektedir), Zekeriyâ el-Ensârî, Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî (tamamlanamamıştır). Sezgin, *el-Muhtaşar*'ın müellifi bilinmeyen yedi ayrı şerhinin kayıtlarını vermektedir ki (*GAS* [Ar.], I/3, s. 196) bunlar yukarıda zikredilen şerhlerden bazılarına ait nüshalar olmalıdır.

Rüknülislâm el-Cüveynî ve Gazzâlî *el-Muhtaşar*'ı ihtisar etmişlerdir. Gazzâlî'nin fıkha dair en kısa eseri diye nitelediği *Hulâşatü'l-Muhtaşar ve nükâvetü'l-muhtaşar*'ın bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Yenicami, nr. 442). *Hulâşa*'dan ayrı olarak *Ukûdü'l-Muhtaşar ve beka'ü'l-mukteşar* ve kısaca *el-Muhtaşar* diye de bilinen *Ukûdü'l-Muhtaşar ve nükâvetü'l-muhtaşar* adıyla Gazzâlî'ye nisbet edilen eserler zikredilenle aynı olmalıdır (Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, s. 248; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1174). Gazzâlî'nin *Hulâşatü'l-vesâ'il ilâ 'ilmi'l-mesâ'il* isimli bir başka eserinde ise *el-Muhtaşar*'ı özetleyip ilâvelerde bulunduğu kaydedilmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 719).

Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, kaynaklarda *Kitâbü Tefsiri elfâzi Muhtaşari'l-Müzenî* (*Şerhu elfâzi Kitâbi'l-Müzenî*) adıyla da anılan *ez-Zâhir fi garîbi elfâzi's-Şâfi'i* (nşr. Muhammed Cebr el-Elfî, Küveyt 1399/1979, 1993; nşr. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Mâverdi'nin *el-Hâvi'l-kebir*'inin muhaddimesinde, Beyrut 1414/1994; nşr. Abdülümün'im Tavî Beşennâti, Beyrut 1419/1998), İbn Fâris, bazı kaynaklarda *Şerhu Muhtaşari'l-Müzenî* olarak da anılan *Hilyetü'l-fukahâ* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Beyrut 1403/1983) ve Ebû Süleyman el-Hattâbî, *ez-Ziyâdât fi şerhi elfâzi Muhtaşari'l-Müzenî* (*Tefsirü'l-luğa elletî fi Muhtaşari'l-Müzenî*; bu eserden iktibas için bk. Nevevî, *el-Mecmûf*, I, 422; Sübkî, III, 290) isimli fikh sözlüğü niteliğindeki eserlerinde *el-Muhtaşar*'da geçen garîb ve nâdir kelimelerle fikhî terimlerinin lügavî ve etimolojik açıklamalarını yapmışlardır. Nevevî'nin de içlerinde geçen isim ve terimleri ansiklopedik bir tarzda tanıttığı, bir bakıma indeks ve sözlük işlevi gören *Tehzîbü'l-esmâ'* ve *'l-luğât* adlı eserinde esas aldığı altı kitaptan biri *el-Muhtaşar*'dır.

Hâkim el-Kebîr *el-Muhtarrec 'alâ Muhtaşari'l-Müzenî*, İbn Adî *el-İntişâr 'alâ Muhtaşari'l-Müzenî* ve İbn Ziyâd en-Nisâbüri *Ziyâdât 'alâ Muhtaşari'l-Müzenî* (nşr. Hâlid b. Hâif b. Ureyc el-Muteyri, Riyad-Safat 1426/2005) ismiyle birer eser

kaleme almış, Ebû'l-Abbas İbn Süreyc *el-Muhtaşar*'a yöneltilen itirazlara *el-Furûk fi furû'i's-Şâfi'iyye* isimli çalışmasında cevap vermiştir. Şair Ebû Recâ el-Üsvânî, *Kaşîde fi'l-fünûn* adlı geniş hacimli manzumesinde diğer pek çok ilim yanında *el-Muhtaşar*'ı da manzum hale getirmiştir. Ebû Sehl İbnü'l-İfrîs ez-Zevzenî, daha başka eserlerle birlikte Müzenî'nin *el-Câmi'u'l-kebir* ve *el-Muhtaşar*'ını da kapsayan *Cem'u'l-cevâmi'* adlı bir eser yazmıştır. Tâceddin es-Sübkî, *el-Muhtaşar*'da senedleriyle verilen hadislerin Ebû Avâne el-İsferâyîni tarafından derlendiği bir cüze sahip olduğunu belirterek Ebû Avâne'ye kadar varan kendi senedini zikredip bu cüzün ilk hadisini kaydetmiştir (*Tabakât*, II, 96; krş. *el-Muhtaşar*, s. 2). Verdiği senedden, aynı cüzü Sübkî ile aynı hocadan okuduğu anlaşılın İbn Kesîr ise iki farklı hadis nakletmiştir (*Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye*, I, 123-125; krş. *el-Muhtaşar*, s. 5, 287). Kafkasya'nın Lekzân (Lezgân) bölgesinin Zâhar şehrinde Nizâmülmülk'ün kurduğu medresede VII. (XIII.) yüzyılda *Muhtaşarü'l-Müzenî* ve İmam Şâfiî'nin *el-Ümm*'ünün Lekzî (Lezgi) diline yapılan tercümelemlerinin okutulduğu kaydedilmektedir (Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, s. 406).

2. *Kitâbü'l-Emr ve'n-nehî 'alâ ma'ne's-Şâfi'i min mesâ'il-l-Müzenî*. Ebû İshak b. İshak'ın rivayet ettiği bu metin Robert Brunschvig tarafından Fransızca tercümesiyile birlikte yayımlanmıştır ("Le livre de l'ordre et de la défense d'al-Muzani", *Bulletin d'études orientales*, XI [Damas 1945-1946], s. 143-196). Eser muhtemelen Müzenî'nin *el-Mesâ'ilü'l-mu'tebere*'sinin bir bölümüdür (Sezgin, I/3, s. 196).

3. *Mu'tekad* ('*Akıde*). Fuat Sezgin'in Müzenî'nin eserleri arasında saydığı, ancak *Mu'tekad* veya '*Akıdetü Ahmed b. Hanbel* adıyla kaydettiği bu risâlenin aslında doğrudan Müzenî'nin kendisine ait bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Zira girişte belirtildiğine göre, Trablusgarp'ta bazıları Müzenî'nin halku'l-Kur'ân meselesinde çekimser olduğunu, bazıları ise onun bu anlayışı savduğunu ileri sürdüğünden bir mektup yazarak kader, ircâ, halku'l-Kur'ân, ba's ve nüşûr, mîzan ve nazar (rû'yetullah) konularındaki görüşünü sormaları üzerine kaleme alınmıştır. Müzenî cevabı mektubunda zikredilen konular yanında diğer inanç konularıyla ilgili Sünnî anlayışa uygun cevaplar vermekte ve mektubun sonunda bazı farz ve haramları sıralamaktadır. Metnin başında Safer 618 (Nisan 1221) tarihin-

den başlayıp mektubun ilk râvisine ulaşan bir sened ve sonunda kiraat kayıtları bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2763/3).

Müzenî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Kitâbü İsbâti'l-kiyâs* (*Kitâbü'l-Kiyâs*; bu eserden bir iktibas için bk. Bedreddin ez-Zerkeşî, V, 25), *et-Terğib fi'l-'ilm* (ictihadda isabet konusunun oldukça ayrıntılı biçimde ele alındığı kaydedilen eserden iktibas için bk. a.g.e., VI, 243), *Fesâdü't-taklîd* (eseri gördüğünü söyleyen Zerkeşî bundan birçok yerde iktibaslarla bulunur; *el-Bahrü'l-muhtî*, IV, 549; VI, 232-233, 247-248, 262, 281-282. Zerkeşî'nin ayrıca *Zemmü't-taklîd ve Fesâdü't-te'vil* isimleriyle zikrettiği eserler [a.g.e., IV, 549; VI, 262, 281] farklı kitapların adları olabileceği gibi yanlış istinsah veya baskıdan kaynaklanmış olup *Fesâdü't-taklîd*'le aynı olmaları da muhtemeldir), *el-Mesâ'ilü'l-mu'tebere*, *el-Mebsût*, *el-Câmi'u'l-kebir* (Ebû Ahmed Muhammed b. Saîd el-Hârizmî *el-Hâvi* adlı eserinde bu kitabı esas almıştır; kitaptan iktibaslar için bk. Mâverdi, I, 12; Merverrûzî, I, 314), *el-Câmi'u's-sağîr*, *el-Mensûr* (*el-Mensûrât*, İbn Abdülberî'nin *Mesâ'il mensûre* adıyla andığı muhtelif ilimlere dair, muhaliflerine reddiyeler içeren 100 cüzlük eser olmalıdır; eserden nakiller için bk. Ebû Âsım el-Abbâdî, s. 10-11, 26, 64, 104; Bedreddin ez-Zerkeşî, I, 401, 410; III, 497), *el-Vesâ'il*, *Kitâbü'l-Veşâ'ik* (Kâtib Çelebi'nin şüret ilmine dair olduğunu söylediği eser olmalıdır), *Kitâbü'l-'Aşkârib* (Müzenî burada kendisinin ortaya attığı kırk meseleyi ele alır; bazı iktibaslar için bk. Sübkî, II, 104-106), *Nihâyetü'l-ihtişâr* (Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin *et-Tenbih*'inin dörtte biri veya daha küçük hacimli bir eser olduğu kaydedilmektedir; bazı iktibaslar için bk. a.g.e., II, 106-107).

Müzenî'yi eleştirmek için Şâfiîler'den Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (Hasan) b. Sehl el-Fârisî *Kitâbü'l-İntikâd* (*el-Muntekad*) '*ale'l-Müzenî* ve *Kitâbü'l-Hilâf me'a'l-Müzenî* (Ebû Âsım el-Abbâdî, s. 45; krş. Sübkî, II, 185-186), Taberî mezhebinden Muâfâ en-Nehrevânî *Ecvibetü'l-Müzenî 'alâ mezhebi't-Taberî*, Zâhirîler'den İbnü'l-Mugallîs *el-Muvazzâh 'alâ Kitâbi'l-Müzenî*, İmam Mâlik'i eleştirdiği otuz meselede kendisine cevap vermek üzere Mâlikîler'den Ebû Bekir el-Ebherî ve Kâdî Abdülvehhâb *er-Red 'ale'l-Müzenî* ve Ebû Ca'fer el-Ebherî (Gulâmü'l-Ebherî) *er-Red 'alâ mesâ'il-l-Müzenî* adlarıyla eserler kaleme almışlardır. Nâsır Muhyiddin Nâcî

MÜZENİ

tarafından *el-İmâmü'l-Müzenî ve muhâlefetühü li'l-İmâmi's-Şâfi'i fi kitâbi-hi'l-Muhtaşar* ismiyle bir tez hazırlanmıştır (1409/1989, Ümmü'l-kurâ Üniversitesi [Mekke]).

BİBLİYOGRAFYA :

Müzenî, *el-Muhtaşar* (nşr. M. Zührî en-Neccâr), Beyrut 1393/1973, s. 1, 2, 5, 17, 138, 287; Şâfiî, *el-Üm*, I, 130-132; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, II, 204; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 206; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 253, 266, 273, 292; Hattâbî, *Me'âlimü's-sünen* (nşr. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed), Beyrut 1411/1991, I, 4-5; Ebû Ya'lâ el-Halîfî, *el-İrşâd fi ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs* (nşr. M. Saîd b. Ömer İdrîs), Riyad 1409/1989, I, 429-433; Mâverdî, *el-Hâvî'l-kebir* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut 1414/1994, I, 12; Ebû Âsım el-Abbâdî, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyye* (nşr. G. Vitestam), Leiden 1964, s. 8-12, 24, 26, 42, 44, 45, 51, 52, 64, 84, 87, 104, ayrıca bk. İndeks; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Menâkıbü's-Şâfi'i* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1390-91/1970-71, I, 236, 255, 256, 458-459, 466-467; II, 182, 325, 328, 344-357; Merverrûzî, *el-Ta'lîka* (nşr. Ali M. Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Mekke, ts. (Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz), I, 109-116, 121, 314, 602; II, 616, 883; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (nşr. İsmâil el-Ensârî), Beyrut 1400/1980, II, 15-19, 59, 69-70; İbn Abdülber en-Nemeî, *Câmi'ü beyâni'l-ilm* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1388/1968, II, 82, 101-103, 109, 110, 130, 132, 142-143; a.mlf., *el-İntikâh*, Kahire 1350, s. 110-111; Şirâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, s. 97, 104, 106, 109, 112-114, 118, 122, 124, 128, 142, 177; Sem'ânî, *el-Ensâb*, III, 222; V, 130; VII, 263; VIII, 346; XII, 227, 252; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XII, 192; XIV, 82; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidü'z-züvvâr ilâ kubûri'l-ibrâr* (nşr. M. Fetih Ebû Bekir), Kahire 1415/1995, s. 504-513; Nevevî, *Tehzîb*, I, 3, 47, 52; II, 285; a.mlf., *el-Mecmû'*, I, 9, 11, 72-74, 107-108, 422; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 27, 69, 73, 217-219; Zekeriyâ b. Muhammed el-Kazvîni, *Âşârü'l-bilâd* (nşr. F. Wüstenfeld), Göttingen 1848 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1994, s. 406; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünen* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, V, 216; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 25-26, 30-32; XI, 201; XII, 492-496, 498; XV, 29; XVI, 155, 372; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 458; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), I, 21-23; II, 27, 93-109, 131-133, 164, 185-186, 290; ayrıca bk. İndeks; III, 2, 70, 165, 197, 290, 302, 316, 321, 457, 487; IV, 148-149; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 34-36, 44, 85-86, 339; II, 21; Ebû'l-Fidâ İbn Kesir, *Tabakâtü'l-fukahâ'i's-Şâfi'iyyin* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim – M. Zeynühum M. Azeb), Kahire 1413/1993, I, 122-125; Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Bahrü'l-muhiş* (nşr. Abdülkâdir Abdullah el-Ânî v.dğr.), Küveyt 1413/1992, I, 7, 401, 410; II, 255; III, 342, 369, 497; IV, 377, 549; V, 25; VI, 63, 212, 232-233, 235, 243, 247-248, 262, 280-282; ayrıca bk. İndeks; Makrîzî, *el-Mukaffa'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, II, 92-95; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 58-59, 65, 85-86, 104, 106, 111, 115, 117, 123, 125, 139; İbn Hacer el-Askalânî, *Ref'u'l-İsr 'an Kudâti Mısr* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1418/

1998, s. 387; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, I, 307; Ebû Bekir b. Hidâyetullah el-Hüseynî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye* (nşr. Âdil Nüveyhiz), Beyrut 1402/1982, s. 20-21, 67, 142-143, 245, 248; *Keşfü'z-zunûn*, I, 400, 506, 632, 719; II, 1046, 1174, 1257-1258, 1627, 1635-1636, 1654; Ahlwardt, *Verzeichnis*, IV, 50; Brockelmann, *GAL*, I, 180; *Suppl.*, I, 305; Sezgin, *GAS* (Ar.), I/3, s. 186, 194-197, 202; N. Calder, *Studies in Early Muslim Jurisprudence*, Oxford 1993, s. 86-104; J. E. Brockopp, "Early Islamic Jurisprudence in Egypt: Two Scholars and Their Mukhtasars", *IJMES*, XXX/2 (1998), s. 172-174; W. Heffening, "Muzani", *EP* (İng.), VII, 822.

ŞÜKRÜ ÖZEN

MÜZEYNE (Benî Müzeyne)

(بنو مزينة)

Adnâniler'e mensup
bir Arap kabilesi.

Kabilenin soyu Amr b. Üd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudar yoluyla Adnân'a ulaşır. Adını Amr b. Üdd'ün hanımı Müzeyne bint Kelb b. Veber'e den almıştır. Amr'ın Müzeyne'den doğan Osman ve Evs adlı oğullarıyla çoğalan kabile mensupları Müzenî veya Müzeynî nisbesiyle anılır. Dabbe, Abdümenâât ve Temim, Müzeyne kabilesinin yakın akrabalarıdır.

İslâm'ın doğuşu sırasında Müzeyneliler'in çoğu çölde, bir kısmı da yerleşik olarak Medine ile Vâdilkurâ arasındaki topraklarda yaşıyordu. Kabile Teym b. Mürre, Adî b. Kâ'b, Ukl ve Dabbe ile birlikte Hilfü'r-ribâb'ın bir üyesiydi. Câhiliye döneminde Evs'in safalarında Buâs savaşına katılan Müzeyneliler, Nühm adlı put ile Hüzeyl ve Kinâne kabilelerinin de taptığı Süvâ' putuna tapıyordu.

Müzeyne'nin İslâmiyet'le ilişkisi hicretin ilk yıllarında başladı ve kabile giderek Medine toplumunun tabii bir parçası oldu. Kabile mensupları Mekke müşrikleriyle mücadelede Resûl-i Ekrem'in yanında yer aldı ve bazı Müzeyneliler, Bedir ve Uhud savaşlarına müslümanların safında iştirak etti. Mâlik b. Nümeyle (Mâlik b. Sâbit), Bedir Gazvesi'ne ve ardından Uhud Savaşı'na katıldı ve bu savaşta şehid düştü. Âsım b. Ukeyr de Bedir ve Uhud gazvelerine iştirak etti. Vehb b. Kâbûs ile kardeşinin oğlu Hâris b. Ukbe, Uhud Gazvesi'nde şehid oldular.

Kinâne, Hakem, Kâre ve Müzeyne kabileleri mensup bir grup köleleriyle birlikte Tihâme'nin dağlık bölgesinde yaşıyor ve eşkıyalık yapıyordu. Bunlar İslâm'ın tebliğinden haberdar olunca Hz. Peygamber'e temsilci gönderdiler. Hz. Peygamber de

İslâmiyet'i kabul edip namaz ve zekât gibi ibadetleri yerine getirdikleri takdirde kendi himayesi altında olacaklarına, daha önceki davranışlarından sorumlu tutulmayacaklarına ve aralarındaki kölelerin hürriyetine kavuşturulacağına dair kendilerine yazılı teminat verdi (İbn Sa'd, I, 278).

Kabilenin bir bütün olarak Müslümanlığı benimsemesi 5. yılda (626) gerçekleşmiştir. Resûl-i Ekrem'in tebliğini duyan Huzâî b. Abdünühm, bakımıyla görevli bulunduğu Nühm putunu kırdıktan sonra on kişilik bir heyetle Medine'ye gelip Resûlullah'a biat etti. Kabilesinin de müslüman olacağına dair teminat vererek yurduna döndü. Ancak kabilesinden umduğu desteği göremedi. Ardından Hz. Peygamber, kabilesi adına verdiği sözü hatırlatması için ünlü şair Hassân b. Sâbit'i Huzâ'ye yolladı. Huzâî'nin durumu kabilesine anlatması üzerine Müzeyne kabilesi İslâm'ı kabul ederek Resûl-i Ekrem'e bir heyet gönderdi. 5. yılın Receb ayında (Aralık 626) Medine'ye gelen Müzeyne heyeti 400 kişiden oluşuyordu. Hz. Peygamber, Benî Müzeyne'nin nerede ikamet ederse etsin muhacir sayılacağını ifade ederek yurtlarına dönmelerini istedi. Müzeyne heyetiyle birlikte Medine'ye gelen Bilâl b. Hâris'e Akik vadisini iktâ etti ve onu Müzeyne kabilesine ait Nakî' otağını korumakla görevlendirdi. Şüreyh b. Damre de ilk defa Müzeyne kabilesinin zekâtlarını Medine'ye getirdi. Daha sonra Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Abbâd b. Bısr, Benî Müzeyne'nin zekâtlarını toplamakla görevlendirildi.

Henek Gazvesi'nde müslümanları destekleyenler arasında Müzeyneliler de bulunuyordu. Bunun gibi Bey'atürriydân'a ve Hayber'in fethine Müzeyne'den katılanlar oldu. Muhammed b. Mesleme'nin Zülkasas'a, Benî Sa'lebe ve Uvâl üzerine gerçekleştirdiği on kişilik seriyede Müzeyne'den iki kişi şehid oldu. Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi için asker toplamak üzere Müzeyne'ye Bilâl b. Hâris'i gönderdi. Kabile, Mekke'nin fethine Hâlid b. Velid'in kumanda ettiği birliğin içinde 1000'i aşkın kişiyle ve üç sancakla katıldı. Sancakları Nu'mân b. Mukarrin, Bilâl b. Hâris ve Abdullah b. Amr b. Hilâl idi. Kabile, aynı kişilerin taşıdığı sancaklar altında Huneyn Gazvesi'ne ve Tâif kuşatmasına da iştirak etti. Tebük Gazvesi'ne çıkacak orduya katılmak isteyen, ancak fakir olduklarından binek bulamayan yedi sahâbî arasında Müzeyne'den Abdullah b. Mugaffel ile Abdullah b. Amr'ın da adları geçmektedir. Daha son-